

گونه شناسے و مصداق یاجے

سید حسن سبزواری

سرشناسه : سبزواری، سیدحسن، ۱۳۵۶ -
عنوان و نام پدیدآور : امامت علوی در سیره نبوی؛ گونه‌شناسی و مصداق‌یابی / سیدحسن سبزواری.
مشخصات نشر : قم: موسسه فرهنگی هنری امامت اهل بیت (ع)، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری : ۴۳۴ ص.
شابک : ۷۰۰۰۰ ریال-۹-۹۹۵۹۱-۶۲۲-۹۷۸.
وضعیت فهرست نویسی : فیبا
یادداشت : کتابنامه.
موضوع : محمد(ص)، پیامبر اسلام، ۵۳ قبل از هجرت - ا.ق. -- دیدگاه درباره امامت
موضوع : Muhammad, Prophet -- Views on imamate
موضوع : محمد (ص)، پیامبر اسلام، ۵۳ قبل از هجرت - ا.ق. -- احادیث
موضوع : Muhammad, Prophet -- Hadiths
موضوع : محمد (ص)، پیامبر اسلام، ۵۳ قبل از هجرت - ا.ق. -- دیدگاه درباره علی بن ابی طالب (ع)
موضوع : Muhammad, Prophet -- Views on Ali ibn Abi-Talib
موضوع : امامت -- احادیث
موضوع : Imamate -- Hadiths
موضوع : سنت نبوی
موضوع : Wonts of the Prophet*
رده بندی کنگره : BP۲۲۳
رده بندی دیویی : ۲۹۷/۴۵
شماره کتابشناسی ملی : ۵۸۱۰۸۸۱

امامت علوی در سیره نبوی

گونه‌شناسی و مصداق‌یابی

سید حسن سبزواری

• ناشر: انتشارات امامت اهل بیت (ع) • چاپ و صحافی: اشراق
• نوبت چاپ: اول، تابستان ۱۳۹۸ • شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه • بهاء: ۷۰۰۰۰ تومان

بنیاد فرهنگی امامت: قم، بلوار معلم، کوی ۱۰، خیابان شهیدین، پلاک ۵۲
کدپستی: ۳۷۱۵۶۹۳۴۴۶ | تلفن و نمابر: ۰۲-۳۷۸۳۸۶۹۰-۲۵

www.emamat.ir

nashr@emamat.ir

• همه حقوق برای نشر بنیاد فرهنگی امامت محفوظ است.
• نشر الکترونیکی اثر بدون کسب اجازه کتبی از نشر بنیاد فرهنگی امامت ممنوع است.

فروشگاه کتاب ما: قم، بلوار معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف، پلاک ۱۱
تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۴۴۳

ma_book

فهرست مطالب

۱۳	مقدمه
۱۶	رسالت این نوشتار
۱۷	پیشینه و روش پژوهش
۲۱	ساختار پژوهش

فصل اول: مفاهیم و کلیات

۲۵	گفتار اول: بررسی مفاهیم کلیدی
۲۷	۱- مفهوم گونه
۲۷	۲- معنای رفتار
۲۸	۳- معنای گفتار
۲۸	۴- مفهوم امامت
۲۸	۴- ۱- معنای لغوی
۲۹	۴- ۲- معنای اصطلاحی
۳۰	۵- مفهوم امیرمؤمنان
۳۱	۶- معنای سیره
۳۱	۷- معنای سنت
۳۳	گفتار دوم: ضرورت گونه شناسی رفتار و گفتار نبوی و حجیت آن
۳۵	۱- ضرورت گونه شناسی رفتار و گفتار نبوی

۲ - حجیت رفتار و گفتار نبوی ۳۷

۲ - ۱ - عقل ۳۷

۲ - ۲ - نقل ۳۹

۲ - ۳ - روایات ۴۲

۲ - ۴ - اجماع ۴۲

گفتار سوم: بررسی دعوت پیامبر اسلام ﷺ و عوامل مؤثر بر آن ۴۵

۱ - موضوع و هدف از دعوت ۴۸

۲ - روش دعوت ۴۹

۳ - مخاطب شناسی ۴۹

۴ - برنامه های اجرایی دعوت ۵۰

۵ - بستر فکری و فرهنگی عصر رسالت ۵۱

۵ - ۱ - وضعیت اعتقادی زمان جاهلیت و عصر رسالت ۵۱

۵ - ۲ - وضعیت علمی مردم ۵۲

۵ - ۳ - اوضاع اجتماعی و اخلاقی مردم ۵۳

گفتار چهارم: جایگاه امامت در منظومه معرفت دینی ۵۵

۱ - جایگاه امامت از منظر نقل ۵۸

۱ - ۱ - آیات ۵۸

۱ - ۲ - روایات ۵۸

۲ - جایگاه امامت از منظر عقل ۶۰

فصل دوم: گونه شناسی گفتار نبوی در تبیین امامت امیرمؤمنان علیه السلام

نوع اول: گونه های محتوایی ۶۷

۱ - شیوه تنصیصی در گفتار نبوی ۷۰

۱ - ۱ - مفهوم و اعتبار شناسی نص ۷۰

۱ - ۲ - روایات تنصیصی در گفتار نبوی ۷۲

۱ - ۲ - ۱ - عنوان خلافت ۷۳

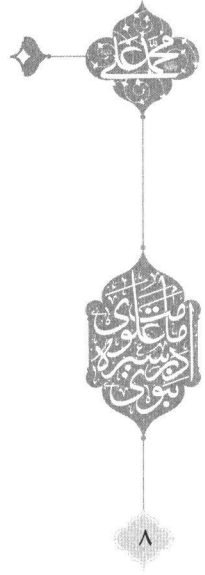
۱ - ۲ - ۲ - عنوان امامت ۷۶

الف - «أنت إمام أمتي» ۷۶

ب - «إمام المسلمین» ۷۷

- ج - «الامام من بعدي» ۷۷
- د - «امام المرحومين» ۷۸
- ۱- ۲- ۳ - عنوان وصایت ۷۸
- ۱- ۲- ۴ - عنوان ولایت ۸۰
- الف - واژه «مولى» ۸۱
- ب - «ولي كل مؤمن بعدي» ۸۳
- ج - «ولي المؤمنين» ۸۴
- د - «ولي المتقين» ۸۶
- ۱- ۲- ۵ - عنوان وزارت ۸۶
- ۱- ۲- ۶ - عنوان امارت ۹۰
- ۱- ۲- ۷ - عنوان قيادت ۹۴
- الف - «قائد الغز المحجلين» ۹۵
- ب - «قائد البرة» ۹۸
- ج - «قائد أمتي الى الجنة» ۹۸
- ۲ - شیوه تبیینی درگفتار نبوی ۱۰۰
- ۱- ۲ - شیوه تفضیلی ۱۰۱
- ۱- ۱- ۲ - ضرورت افضل بودن امام ۱۰۱
- ۱- ۲ - ۲ - ادله افضلیت امام ۱۰۲
- ۱- ۲ - ۳ - گونه های تفضیل ۱۰۴
- الف - اقسام تفضیل از جهت نوع عمل ۱۰۴
- ب - انواع افضلیت از جهت مراتب اظهار ۱۰۵
- ج - گونه های تفضیل از جهت محتوا ۱۰۵
- روایات دال بر اصل افضلیت ۱۰۵
- روایات دال بر افضلیت با ذکر ملاک ها ۱۰۵
- ۱- ۲ - ۴ - روایات تفضیلی درگفتار نبوی ۱۰۶
- ۱- ۲ - ۴ - ۱ - گونه اول: تبیین اصل افضلیت امیرمؤمنان علیه السلام ۱۰۶
- ۱- ۲ - ۴ - ۱ - ۱ - تفضیل و برتری امیرمؤمنان علیه السلام درعالم قبل از دنیا ۱۰۹
- ۱- ۲ - ۴ - ۱ - ۲ - تفضیل و برتری امیرمؤمنان علیه السلام درعالم دنیا ۱۰۹
- الف - همتاشمردن با خویش ۱۰۹
- ب - برتری بر پیامبران علیهم السلام ۱۱۱
- ج - برتری بر فرشتگان ۱۱۲
- د - برتری بر مردم ۱۱۶
- ۱- ۲ - ۴ - ۱ - ۳ - تفضیل و برتری امیرمؤمنان علیه السلام پس ازعالم دنیا ۱۲۰

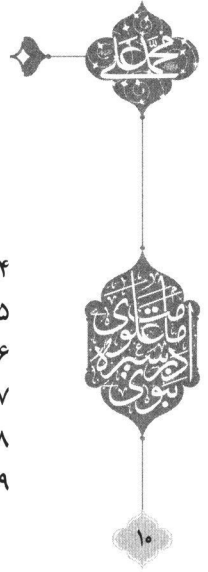
- ۱-۲-۴-۲- گونه دوم: تبیین جهات و معیارهای افضلیت امیرمؤمنان علیه السلام ... ۱۲۲
- الف - دانشمندترین فرد ۱۲۴
- ب - شجاع‌ترین و باکفایت‌ترین فرد ۱۲۶
- ج - پارساترین و عادل‌ترین فرد ۱۲۷
- د - محبوب‌ترین فرد نزد خدا و رسول صلی الله علیه و آله ۱۲۹
- ۲-۲ - شیوه تفسیری ۱۳۵
- ۲-۳ - شیوه ارزش‌گذاری ۱۴۵
- ۲-۳-۱ - تبیین ارزش و جایگاه ولایت و محبت امیرمؤمنان علیه السلام ۱۴۷
- ۲-۳-۲ - تبیین مقامات حضرت در عوالم سابق و دنیا ۱۵۲
- ۲-۳-۳ - تبیین مقامات حضرت در آخرت ۱۵۸
- ۲-۳-۴ - تبیین مقامات امیرمؤمنان علیه السلام در میان آسمان و آسمانیان ۱۶۲
- ۲-۳-۵ - تبیین منزلت دوستاناران امیرمؤمنان علیه السلام در دنیا ۱۶۷
- الف - در طول حیات ۱۶۷
- ب - واپسین لحظات عمر ۱۷۱
- ج - زمان جان سپردن ۱۷۲
- ۲-۳-۶ - تبیین مقام دوستاناران امیرمؤمنان علیه السلام در برزخ و قیامت ۱۷۲
- الف - پس از جان سپردن ۱۷۳
- ب - زمان میزان و حسابرسی ۱۷۴
- ج - مقام شفاعت ۱۸۱
- د - عبور از صراط ۱۸۶
- هـ - حوض کوثر ۱۸۸
- ز - نعمت‌های بهشتی ۱۹۲
- ۲-۳-۷ - تبیین جایگاه دشمنان امیرمؤمنان علیه السلام در دنیا ۱۹۶
- ۲-۳-۸ - تبیین جایگاه دشمنان حضرت در برزخ و آخرت ۱۹۹
- ۲-۴ - شیوه اخباری ۲۰۶
- ۲-۴-۱ - اخبار از خداوند متعال ۲۰۷
- ۲-۴-۲ - اخبار از آینده ۲۱۲
- نوع دوم: گونه‌های اسلوب گفتاری و آرایه‌های لفظی ۲۱۷
- ۱- شیوه تشبیهی ۲۱۹
- ۱-۱ - تشبیه به کعبه ۲۲۰
- ۱-۲ - تشبیه به درب شهر علم ۲۲۲
- ۱-۳ - تشبیه به انبیا ۲۲۷

- ۴-۱- تشبیه به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله ۲۳۰
- ۵-۱- تشبیه به هارون علیه السلام ۲۳۶
- ۶-۱- تشبیه به عیسی علیه السلام ۲۴۱
- ۷-۱- تشبیه به سفینه نوح علیه السلام ۲۴۷
- ۸-۱- تشبیه به «باب حظه» ۲۵۰
- ۹-۱- تشبیه به سوره توحید ۲۵۵
- ۱۰-۱- تشبیه به ملکه زینب عسل ۲۵۶
- ۲- شیوه پرسشی ۲۶۱
- ۳- شیوه تأکیدی ۲۶۷
- ۳-۱- به کارگیری ادات تأکید ۲۶۸
- ۳-۲- تکرار لفظی ۲۶۹
- ۳-۳- به کارگیری سوگند ۲۷۱
- ۴- شیوه مجمل‌گویی و استفساری ۲۷۴
- نوع سوم: الگوهای زبانی و ارتباطی ۲۷۹
- ۱- شیوه تبشیری ۲۸۳
- ۱-۱- بشارت‌های نبوی راجع به امیرمؤمنان علیه السلام ۲۸۳
- ۱-۲- بشارت‌های نبوی راجع به دوستاناران امیرمؤمنان علیه السلام ۲۸۷
- ۲- شیوه اندازی و تحذیری ۲۹۰
- ۳- شیوه تشویقی و ترغیبی ۳۰۰
- ۴- شیوه توبیخی ۳۰۵
- ۵- شیوه امری و دستوری ۳۱۲
- ۶- شیوه تکریم زبانی ۳۱۸
- ۷- شیوه تعلیمی ۳۲۴
- ۸- شیوه تقدیه ۳۲۸
- ۹- شیوه استتصاری ۳۳۰

فصل سوم: گونه‌شناسی رفتار نبوی در تبیین امامت امیرمؤمنان علیه السلام

- ۱- شیوه استخلافی ۳۴۲
- ۲- شیوه سفارتی ۳۴۶
- ۳- شیوه تفویضی ۳۵۰

۳۵۰.....	۳- ۱- جهاد و سرایا.....
۳۵۲.....	۳- ۲- قضاوت و حکمرانی.....
۳۵۷.....	۳- ۳- امور فردی.....
۳۶۱.....	۴- شیوهٔ نجواکردن.....
۳۶۴.....	۵- شیوهٔ اشاره‌ای و حرکات نمایشی.....
۳۸۲.....	۶- شیوهٔ موقعیت‌یابی و بهره‌برداری از وضعیت مکانی و زمانی.....
۳۹۰.....	۷- شیوهٔ تکریم فعلی.....
۳۹۴.....	۸- شیوهٔ شادمانی و تبسم.....
۳۹۷.....	۹- شیوهٔ حزن و بکا.....
۳۹۸.....	الف - اشک شوق.....
۴۰۱.....	ب - اشک از فراق.....
۴۰۱.....	ج - اشک در مصیبت.....
۴۰۲.....	د - اشک از دلسوزی.....
۴۰۳.....	۱۰- شیوهٔ همدردی.....
۴۰۶.....	۱۱- شیوهٔ احتجاجی.....
۴۱۴.....	خاتمه.....

فهرست منابع

۴۱۷.....	فهرست منابع.....
۴۱۷.....	کتاب‌ها.....
۴۳۲.....	پایان‌نامه‌ها.....
۴۳۲.....	نشریات و مجلات.....

تقدیم

به آستان پاک و عرشی نخستین از آفریدگان؛
اولین نور تابناکی که عالمیان به طفیل او از ظلمت عدم، به نور هستی
آزین شدند.
همو که نبوت خویش را پس از تبیین یکتاپرستی، با اندیشه راستین
امامت و ولایت امیر مؤمنان علیه السلام آغاز کرد،
و ابتدا و انتهای مأموریت خطیر خود را در مسیر احیا و بقای این امر
گران سنگ جریان داد، تا مهر اکمال و اتمام و رضای خدای منان،
رسالت وی را زینبند کرد.

و تقدیم

به ارواح پاک دوبازوی امر نبوت که در تاریکی و غربت زمان
جاهلیت و نیز سرآغاز جریان اسلام، پیامبر حق را در مسیر
هدایتگری حمایت نمودند؛
حضرت ابوطالب علیه السلام و حضرت خدیجه علیها السلام.
درود خداوند و دود بر روان پاک حضرت خاتم و خاندانش.

مقدمه

اگرچه قرآن مجید معجزه بزرگ رسول خدا ﷺ برای همه نسل‌ها تا روز قیامت است، اما به یقین عهده‌داری هدایت و تربیت انسانی که در آغاز حیات خویش عاری از دانش است^۱ و در میان جامعه‌ای منحط و فرومایه عمر خویش را سپری کرده، امری بی‌نظیر و خارق‌العاده است؛ به‌ویژه آن‌که هدف والای آن حضرت، نه تنها برای یک قرن و نسل، بلکه برای برآوردن امتی نمونه و پدیدآوردن مدینه فاضله بعد از حیات خود و تا فرجام دنیا بوده است.

از این‌رو آن حضرت خارهای جهل و نادانی را از میان راه آدمیان برداشت و با تکیه بر باورهای وحیانی و عقاید سلیم، مردم را بردانش و خرد، استوار ساخت و شوره‌زار جهالت و گمراهی آنان را از آب گوارای علم خویش سیراب کرد و آنان را به گلستان رونق‌افزای هدایت فرا خواند.

رسول خدا ﷺ که به نص صریح قرآن مجید برترین و بهترین اسوه و سرمشق مؤمنان بود و بر خوی و خلق عظیم تکیه داشت، با بهره‌مندی از روش‌های گوناگون، در رشد ایمان و عقیده امت خود، به جزئی‌ترین عناصر فرهنگی، دینی و تربیتی، عنایتی وافرو دقتی کامل داشت.

۱. «وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئاً...» نحل: ۷۸.

از جمله عرصه‌های گسترده و مهم علمی عصر حاضر، موضوع تعلیم و تربیت و شیوه‌های آموزش و راهبردهای گوناگون پرورش افراد است. در آن زمانی که مقوله‌ی روش‌های القای گفتار و بهره‌وری از گونه‌های رفتاری بدیع برای تربیت افراد شناخته شده نبود و چه بسا بدان احساس نیاز نمی‌شد، رسول خدا ﷺ به عنوان معلم و استاد بشریت و نیز پدر دلسوز نسبت به امت خویش، از این شیوه‌ها و روش‌ها استفاده کرد. وی چنان سنجیده و حکمیانه شیوه‌ها و گونه‌های مختلف گفتاری و راهبردهای گوناگون رفتاری را در امور هدایت و نیازمندی‌های امت به کار گرفت که می‌توان ادعا کرد، حتی با توسعه روزافزون دایره دانش و فناوری و تکنولوژی‌های آموزشی کنونی، شایسته است امروزه روش آن حضرت، در مجامع علمی - افزون بر آن چه نوشته شده است - به نمایش درآید و این سیره به عنوان موضوعی مستقل، محور تحقیقات و پژوهش‌های فراوان قرار گیرد.

از سویی مهم‌ترین امر در طول حیات رسالت رسول اکرم ﷺ، بعد از موضوع یکتاپرستی، امر «ولایت» و «امامت» و «خلافت» است که در گفتار و رفتار نبوی، جایگاهی ویژه و بازتابی تمام دارد. پهنه عظیم کتاب‌های اخبار و حدیث، سرشار از تعبیرها و تأکیدهای رسول خدا ﷺ در اهمیت و فضیلت این گوهر منظومه معرفت دینی است.

پرواضح است که پافشاری مدام و تأکید فراوان آن هدایت‌گر الهی بر امر جانشینی، به جهت نقش راهبردی و جایگاه معرفتی «امامت» در اندیشه دینی و حیات فردی و اجتماعی مردم بود؛ زیرا از منظر وی امامت، تداوم نبوت و رسالت خویش و مایه بقای حق و ماندگاری اسلام بود، نه به مثابه تئوری حکومت تنها در جامعه دینی که شالوده تفکر برخی از بازیگرانی بود که بعد از رحلت ایشان، با ابزاری کردن دین، به اهداف شخصی و سیاسی خود رسیدند.

در اندیشه و حیاتی رسول خدا ﷺ «امامت»، خلافت خداوند و عهد پروردگار و باب حق متعال بود که اصل و ریشه آن ثابت، و فرع و شاخ و برگ آن در آسمان است. تلقی او از «امام» چنین بود که وی به سان قلب، چشم، وجه، زبان گویا و دست توانای

خداوند در جامعه است و مصداق تامّ هدایتگر، مفسّر آیات قرآن و مبین شریعت اسلام است که تمام شئون نبوت و رسالت را در خلعت «امامت» به دوش گرفته و سگانه دار کشتی هدایت ظاهری و باطنی بشریت بعد از پیامبر خدا ﷺ می باشد.

امامت مقامی والا تراز آن دارد که مردم با عقل خود بدان برسند و یا با رأی و نظر خود آن را درک کنند و یا به انتخاب خود امامی بگمارند. امامت مقامی است که به حضرت ابراهیم، پس از نبوت و خلت داده شد... امامت مقام انبیا و ارث اوصیا است... امامت زمام دین و نظام مسلمانان و صلاح دنیا و عزت مؤمنان است... به وسیله امامت نماز، روزه، زکات، حج و جهاد تمام می گردد... امام همچون خورشیدی است که بر بالا آمده و دست هیچ کس بدان نرسد. امام امین خدا در خلق و حجت خدا بر بندگان اوست... او از گناهان پاک و به علم مخصوص آراسته است... امام یگانه روزگار خود است و کسی با او برابری نکند... فضائلش از جانب خدای وهاب است. چه کسی می تواند امام را بشناسد تا او را انتخاب کند؟!... عقول در باب امام حیران اند... خطبا، شعرا و ادبا نتوانند شأنی از شئون وی را وصف کنند... این فضائل در غیر آل رسول یافت نشود... امام عالمی است که جهل به او راهی ندارد... معدن قدس و طهارت است... خداوند او را از مخزن علمش سیراب می کند... و به او شرح صدر می دهد... و از راه الهام، به او علم می آموزد... تا حجت وی بر روی زمین باشد.^۱

رسول خدا ﷺ همسوبا ضرورت امر نبوت، امت خویش را همواره ارشاد به حکم خرد، مبنی بر لزوم و ضرورت امر جان شینی بعد از خود کرده و با سپردن فرایند تعیین نصب امام به خداوند متعال، مصداق حق آن را از سوی پروردگار بر مردم تبیین کرد. وی افزون بر امتناع از وانهادن امت اسلام در امر امامت، به گونه ها و روش های گفتاری و رفتاری مختلف، مردم را به جایگاه رفیع «امامت» و «امام» رهنمون ساخت.

۱. کلینی، محمد بن یعقوب، کافی، ۱/ ۱۹۸ - ۲۰۵؛ صدوق، محمد بن علی، امالی، ص ۶۷۴ - ۶۸۰، مجلس ۹۷.

رسالت این نوشتار

پژوهش حاضر با توجه به گستره تاریخی و روایات صادره پیرامون سیره نبوی، پاسخگویی به این سؤال است که با توجه به اهمیت امامت در منظومه معرفتی دین، چه روش‌هایی در گفتار و رفتار رسول خدا برای تبیین امامت امیرمؤمنان علیه السلام رخ نمایانده است؟

بر این اساس، این تحقیق در صدد تبیین راهبردهای گفتاری و کرداری، در عنوان‌های مستقلى از حیات نبوی است تا با پیوند بین دو علم «سیره‌شناسی» و «روش‌شناسی»، گامی مؤثر در تبیین «امامت» به عنوان مهم‌ترین رکن اندیشه تشیع بردارد.

پرواضح است که ارائه پاسخ به سؤال اصلی این نوشتار، از سویی با در نظر داشتن فضای اجتماعی صدر اسلام، گونه‌های مختلف رفتاری و گفتاری پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم در امر امامت امیرمؤمنان علیه السلام را به تصویر کشیده و از سوی دیگر با توجه به معصوم بودن آن حضرت و حجیت سنت و سیره ایشان، به فهم دقیق تر نظام اندیشه کلامی شیعه و ارتباط تنگاتنگ نبوت و امامت کمک می‌کند. هم‌چنین بخشی از شبهات موجود در زمینه منصوص نبودن امامت امیرمؤمنان علیه السلام و رهاکردن امت از ناحیه پیامبر خاتم صلی الله علیه و آله و سلم را برطرف می‌سازد.

فراتر از این، هدف این نوشتار با توجه به رسالت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم در امر هدایت بشر و نقش راهبردی آن، و بررسی گونه‌ها و روش‌ها و راهبردهای آن حضرت در گفتار و رفتار خود در ابلاغ امامت امیرمؤمنان علیه السلام، آن است که از این رهگذر علاوه بر روشن کردن اهمیت و ارزش ولای امر «امامت» در منظومه دینی، به عنایت شایان آن حضرت به جایگاه رفیع «امام» بعد از خویش و تبیین مقامات امیرمؤمنان علی علیه السلام اشاره کند. اثبات همسویی امر «نبوت» و «امامت» و طرح آن از آغاز بنیان رسالت، دیگر هدف ولایی است که این نوشتار دنبال کرده و در صدد همسان‌سازی گنه و حقیقت «نبوت» و «امامت»، با استفاده از دو عامل گفتار و رفتار نبوی بوده است.

پیشینه و روش پژوهش

با جستجو و کاوش نگارنده در موضوع روش شناسی رفتار و گفتار پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در رابطه با تبیین امامت امیرمؤمنان عَلَيْهِ السَّلَام، پژوهش مستقلی یافت نشد؛ ولی در خصوص پیشینه این پژوهش لازم است به چهار دسته از منابع و تألیفات اشاره کرد که بر اساس آن، هدف کتاب تأمین شده است.

دسته نخست منابع برای دستیابی به گونه‌های رفتاری و گفتاری آن حضرت نسبت به امامت امیرمؤمنان عَلَيْهِ السَّلَام، گزاره‌های تاریخی است. با دقت و بررسی در متون تاریخ پیامبر خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌یابیم که زندگانی آن حضرت همواره مورد اهتمام ویژه مسلمانان بوده است و در این رابطه هریک از سیره‌نگاران، بر پایه ذوق و بینش خویش، تألیفاتی برجای گذاشته‌اند؛ به گونه‌ای که نوشتارهای انبوهی در این زمینه، با زبان‌های مختلف و از نویسندگان فریقین در کتابخانه‌ها موجود است. انگیزه و هدف نویسندگان، الگوبرداری و معرفی سیره رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به پیروان دین و یا بازتاب منش ایشان به مخاطبان خارج از اسلام بوده است.

لازم به ذکر است که دنبال کردن این هدف از سوی تاریخ‌نویسان غیرشیعی، غالباً دچار تحریف‌های آگاهانه و ناخودآگاه بوده است؛^۱ چراکه انگیزه این گروه، نمایش دادن سیمایی غبارآلود و غیرحقیقی از شخصیت الهی رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بوده و در این میان، از اهتمام آن حضرت به جان‌نیش و امر خلافت و امامت او تغافل کرده‌اند. اگر هم در میان آنان، محققى به واقعیت پرداخته و ارتباط تنگاتنگ سیره آن حضرت با امر

۱. به طور مثال، چنین در تاریخ آمده است که سلیمان بن عبدالملک در دوران ولایتعهدی، ضمن سفر حج به مدینه آمده و از آثار اسلامی آن‌جا دیدن کرد. در این ضمن، وی اظهار علاقه نمود تا سیره رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نگاشته شود. ابان بن عثمان سیره‌ای را که خود نوشته بود نزد وی آورد. وقتی کتاب برای وی استنساخ شد و آن را ملاحظه کرد، دید نام انصار در جریان بیعت عقبه و جنگ بدر آمده است. سلیمان گفت: من چنین فضیلتی را برای آنان سراخ نداشتم؛ یا خانواده من حقوق آنان را پایمال کرده‌اند یا آنان چنین نبوده‌اند. به دنبال این مطلب از آنان خواست تا آن‌چه استنساخ شده بود در آتش بسوزانند و گفت نیازی به آن ندارد مگر بعد از آن‌که با پدرش عبدالملک مشورت کند که در آن صورت استنساخ مجدد کتاب کار دشواری نخواهد بود. پس از مشورت با پدر، عبدالملک به وی گفت: به کتابی که در آن از برتری ما یاد نشده، چه نیازی داری؟! (ابن بکار، زبیر، اخبار الموفقیات، ص ۳۳۱ - ۳۳۴).

امامت و جانشینی امیرمؤمنان علیه السلام را تبیین کرده، رمی به تشیع شده و مهر عدم قبولی بر پژوهش وی زده شده است.^۱

براین اساس و با توجه به موضوع کتاب، سیره نویسی اندیشمندانی مانند ابن اسحاق (م ۱۵۰ ق)، واقدی (م ۲۰۷ ق)، محمد بن سعد (م ۲۳۰ ق) و دیگر تاریخ‌نویسان اهل سنت و نیز شیعیان - که سهم گسترده‌ای را در تاریخ‌نویسی به خود اختصاص داده‌اند - فارغ از سیره رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم نسبت به تبیین امامت و جانشینی بعد از خود بوده است و موضوعات پراکنده‌ای را در میان گزاره‌های تاریخی خود، بدون توجه به دانش روش و گونه‌شناسی دنبال کرده‌اند. در این نوشتار به مقتضای عنوان پژوهش، گونه‌هایی از گفتار و رفتار رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم برداشت، و در ضمن عنوان‌های مستقل منعکس شده است.

امروزه تألیفات گوناگونی از قبیل کتاب و پایان‌نامه را می‌توان بر اساس علم روش‌شناسی و گونه‌شناسی در سیره پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم، در موضوعات مختلف یافت که نسبت به عنوان این نوشتار و تحقیق بیگانه است.^۲

دسته دوم، منابع حدیثی معتبر و کهنی است که از فریقین به جا مانده است. این آثار را می‌توان به جهت سبک نگارش و نیز ساختار محتوایی به دو نوع تقسیم کرد؛ در نوع نخست می‌توان به اصل، جامع، مستدرک، سنن، امالی، نوادر، اربعین، شرح، زوائد و... اشاره کرد. نوع دوم، منابعی است که با موضوعات مختلف و باب‌بندی خاص،

۱. امروزه مهم‌ترین منابع تاریخی اهل سنت و نیز کیفیت اعتبارسنجی راویان در این کتب، توسط کاوشگران و اندیشمندان این عرصه در بوته نقد و بررسی قرار گرفته است. برای آشنایی بیشتر می‌توان به این منابع مراجعه کرد: عاملی، جعفر مرتضی، «اسرائیلیات در تاریخ طبری»، کیهان اندیشه، ۲۵ / ۴۲-۵۶؛ روشن‌بین، ایمان، «اعتبارسنجی تاریخ‌پژوهی متداول اسلامی، مبتنی بر قرآن و حدیث و اصول کلامی شیعی؛ مطالعه موردی سیره ابن اسحاق»، مجموعه مقالات نخستین کنگره بین‌المللی علوم انسانی اسلامی، جلد اول؛ نورالهی، سیدمحمد، «بررسی و نقد دیدگاه و روش طبری در تاریخ نسبت به اهل بیت علیهم السلام»، علوم اسلامی، ۴ / ۸۷-۱۰۴.
۲. صداقت، محمدعارف، سیره و روش پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در برخورد با دشمنان؛ کریمیان، احمد، نگاهی به سیره آموزشی رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم؛ جعفریان، رسول، تاریخ سیاسی اسلام، سیره رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم؛ و... نیز پایان‌نامه‌هایی از قبیل: «شاخصه‌های معنویت‌گرایی در سیره پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از منظر قرآن و روایات» از سمیه مهری‌نیا؛ «تدوین سیره نبوی صلی الله علیه و آله و سلم از دیدگاه تاریخ‌نگاری شیعه تا قرن چهارم» از حسن حسینی؛ «بررسی نقش و سیره پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در ایجاد همدلی و هم‌زبانی در جامعه اسلامی» از فرشته مقدم؛ و دیگر عناوینی که گرچه بر محور سیره نبوی نوشته شده‌اند، ولی همسوبا عنوان و هدف این نوشتار نیستند.

تألیف شده‌اند. کتاب‌هایی در موضوعات خاص مانند عقاید، احکام و فقه، تفسیر، اخلاق و مواعظ، فضایل و مناقب و مثالب، ادعیه و زیارات از این قبیل هستند.

آن چه در خصوص موضوع این پژوهش، از منابع حدیثی مذکور استفاده شده است را می‌توان به چهار دسته تقسیم کرد: کتاب‌های جوامع مانند «کافی»، «من لایحضره الفقیه» و «بحار الانوار الجامعة لدرر اخبار الأئمة الأطهار علیهم‌السلام»؛ کتاب‌های نصوص مانند «کتاب سلیم بن قیس»، «المسترشد فی إمامة علی بن ابي طالب علیه‌السلام»، «کمال الدین و تمام النعمة» و «کفایة الأثر فی النص علی الأئمة الإثنی عشر»؛ کتاب‌های امالی همچون امالی‌های صدوق، مفید، شریف مرتضی و طوسی؛ کتاب‌های فضایل و مناقب مانند «الایضاح»، «مناقب الامام امیرالمؤمنین علی بن ابي طالب علیه‌السلام»، «فضائل امیرالمؤمنین علیه‌السلام»، «شرح الأخبار فی فضائل الأئمة الأطهار»، «فضائل الشیعة»، «تفضیل امیرالمؤمنین علیه‌السلام»، «مائة منقبة من مناقب امیرالمؤمنین و الأئمة من ولده»، «بشارة المصطفى صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم لشیعة المرتضی علیه‌السلام» و... .

دسته سوم را منابع تفسیری همچون «تفسیر فرات الکوفی»، «تفسیر العیاشی»، «التبیان فی تفسیر القرآن»، «تفسیر مجمع البیان»، «البرهان فی تفسیر القرآن» و... تشکیل می‌دهد.

دسته چهارم نیز مشتمل بر منابع کلامی است. واضح است که متکلمان، در مواردی برای اثبات و استدلال بر امامت امیرمؤمنان علیه‌السلام، به گفتار و رفتار نبوی تمسک کرده و بر اساس حجیت سیره آن حضرت، هدف خویش را دنبال کرده‌اند. از این رو در برخی از عناوین، به منابع کلامی استشهد شده که از جمله این آثار می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

«تمهید الأصول فی علم الکلام»، «تلخیص المحصل المعروف بنقد المحصل»، «کشف المراد فی شرح تجرید الاعتقاد»، «منهاج الکرامة فی معرفة الأئمة علیهم‌السلام»، «ارشاد الطالبین الی نهج المسترشدين»، «احقاق الحق و ازهاق الباطل» و «غایة المرام و حجة الخصام فی تعیین الإمام من طریق الخاص و العام».

طرح مسئله «گونه‌شناسی گفتار و رفتار رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در تبیین امامت

امیرمؤمنان علیه السلام، اگرچه پیشینه و سابقه‌ای مستقل در میان تألیفات ندارد و آن چه در مورد سیره آن حضرت به تصویر کشیده شده، غیر از عنوان این پژوهش بوده است، لکن پژوهش در این زمینه را با مراجعه به منابع مذکور و دقت و بررسی در گزاره‌های تاریخی و اسناد حدیثی می‌توان یافت و عنوان‌هایی را به کمک دانش روش‌شناسی و گونه‌شناسی انتزاع کرد.

آن چه در این تحقیق مورد بحث قرار گرفته، تولید محتوایی میان‌رشته‌ای در ارتباط با دو دانش «روش‌شناسی» و «سیره‌شناسی» است که ضمن گفتار و رفتار پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم پیامون اعلان و تبیین امامت امیرمؤمنان علیه السلام به ظهور رسیده است. بر همین اساس، صاحب این نوشتار در ضمن مطالعات کتابخانه‌ای، با روش تاریخی - تبیینی به استقرا و کاوش رفتار و گفتار پیامبر در میان کتب تاریخی و حدیثی پرداخته و با نگارش قریب به دو هزار فیش از گزاره‌های مربوطه، گونه‌های رفتاری و گفتاری آن حضرت را - که ساختار اصلی این کتاب است - در ضمن عناوین اصلی و فرعی انتزاع کرده است. پس از این دو مرحله، با لحاظ گزاره‌های موجود، هریک از یافته‌ها را با توجه به اهمیتش، در عنوان مربوطه قرار داده است.

از این رو ذیل هر گونه رفتاری و گفتاری، پس از تبیین مفهوم آن عنوان، به اجمال و اختصار به برخی از احادیث اشاره شده و در مواردی به جهت رساندن مفاد عنوان مذکور، متن روایت به تفصیل مورد بررسی قرار گرفته است.

لازم به ذکر است که محتوای این تحقیق بر اساس مدارک معتبر امامیه بوده و در مواردی به برخی از منابع فرعی و کتب عامه، به جهت شاهد و مؤید استناد شده است. در این میان استناد به برخی کتب مانند کتاب سلیم بن قیس، تفسیر امام عسکری علیه السلام و در مواردی اندک به دیگر کتب فرعی، بر اساس اعتماد مؤلفان جوامع حدیثی مانند علامه مجلسی رحمته الله علیه به آن کتب بوده که ذکر این اندک موارد، با توجه به اعتبارسنجی و نگرش آنان، بر اساس محتوا و مفاد روایات و تأیید و قرینه‌یابی آنان از دیگر منابع و مدارک معتبر است.

از آن جایی که می‌توان با دقت و بررسی، گفتار و رفتار پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم را از

منظرهای مختلفی مورد توجه قرار داد و گونه‌های مختلفی را از آن انتزاع کرد، چه بسا یک روایت و بیان یک سیره از آن حضرت، در گونه‌های مختلف تکرار شده باشد. به یقین، بررسی و واکاوی گسترده و دقیق سیره رسول خدا ﷺ، نیازمند مجالی بس وسیع‌تر از صفحات این نوشتار و پژوهشگران حاذق در سیره و گونه‌شناسی است که با تلاش و تحقیقات گسترده و عمیق خود، لایه‌های ناشناخته رسالت و نبوت حضرت خاتم ﷺ و ابعاد و منظرهای جدیدی از روش و منش ایشان در امامت امیرمؤمنان علیؑ بگشایند و در این زمینه، حجم وسیع‌تری را برای نشر مهیا سازند.

ساختار پژوهش

نوشتار حاضر متشکل از مقدمه فوق، سه فصل و خاتمه می‌باشد:

فصل اول: مفاهیم و کلیات

این فصل در چهار گفتار تنظیم شده است. در گفتار اول به تبیین مفاهیم کلیدی مربوطه، یعنی گونه، رفتار، گفتار، امامت، امیرمؤمنان، سیره و سنت پرداخته شده است.

در گفتار دوم به ضرورت گونه‌شناسی رفتار و گفتار نبوی اشاره شده و به دنبال آن، به بررسی حجیت رفتار و گفتار نبوی از دیدگاه آیات قرآن، روایات، عقل و اجماع پرداخته شده است.

در گفتار سوم به دعوت پیامبر خدا ﷺ و عوامل مؤثر در آن مانند موضوع و هدف دعوت، روش دعوت، مخاطب‌شناسی، برنامه‌های اجرایی دعوت، بستر فکری و فرهنگی عصر رسالت و وضعیت جغرافیایی و اقتصادی عصر رسالت پرداخته شده است.

در گفتار چهارم بر اساس هدف والای رسول خدا ﷺ از دعوت و اعلان امامت امیرمؤمنان علیؑ، به جایگاه امامت از منظر نقل، عقل و کلام متکلمان اشاره شده است.

فصل دوم: گونه‌شناسی گفتار نبوی در ابلاغ امامت امیرمؤمنان علیؑ

این فصل نیز بر اساس تقسیم‌بندی گونه‌های گفتاری در سه عنوان تنظیم شده

است؛ نخست محتوا و مضمون گفتار پیامبر خدا ﷺ، و سپس اسلوب های گفتاری و آرایه های لفظی، و در نهایت به الگوهای زبانی - ارتباطی در گفتار نبوی نسبت به ابلاغ امامت امیرمؤمنان علیه السلام پرداخته شده است. ذیل هر یک از این سه نوع، به راهبردها و گونه های مختلف گفتاری که در مجموع بالغ بر هجده روش کلی می باشد، اشاره شده است.

فصل سوم: گونه شناسی رفتار نبوی در ابلاغ امامت امیرمؤمنان علیه السلام

در این فصل به یازده راهبرد رفتاری پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم در امر تبلیغ و تبیین امامت امیرمؤمنان علیه السلام پرداخته شده است.

در پایان از همه اساتید و سرورانی که از دیدگاه ها و مشورت های آنان در زمینه های مختلف بهره مند شدم، مراتب قدردانی خود را اعلان می کنم؛ به ویژه از استاد بزرگوارم حضرت آیت الله سید علی حسینی میلانی - حفظه الله - که موضوع اولیه این تحقیق را مرهون فکرایشان می باشم و نیز سرور گران قدر، حجت الاسلام والمسلمین دکتر علی نصیری و هم چنین استاد محقق، حجت الاسلام والمسلمین دکتر محمد تقی سبحانی که با وجود مشاغل علمی فراوان، همواره حقیر را در نگارش این نوشتار تشویق کردند و از رهنمودهای دقیقشان دریغ نورزیدند، و نیز مجموعه بنیاد فرهنگی امامت که زمینه تحقیق را در راستای نشر معارف اهل بیت علیهم السلام، برای حقیر و سایر امامت پژوهان فراهم می سازد.

امیدوارم این تدوین که حقیقتاً از الطاف بی کران پیامبر خاتم صلی الله علیه و آله و سلم و امیرمؤمنان علیه السلام به این حقیر بوده، مورد قبول امام مهربان، حضرت صاحب الزمان عجل الله تعالی فرجه الشریف قرار گرفته باشد و صله ای در دنیا و آخرت، در خور کرم حضرتش، به این کمترین آستانش مرحمت فرماید.

سید حسن موسوی سبزواری

قم مقدسه

رجب المرجب ۱۴۴۰